Colloquium Area "Modern Studies in Fiction Literature Translation"

DESEMNARE, SEMNIFICAȚIE, SENS – APLICAREA CONCEPTELOR DIN TEORIA LUI EUGEN COŞERIU ÎN STUDIEREA MANIEREI DE TRADUCERE A DOUĂ CRONOGRAFE DIN SECOLUL AL XVII-LEA: „HRONOGRAF DEN ÎNCEPUTUL LUMII", DE NICOLAE MILESCU SPĂTARUL ŞI „NOVĂ ADUNARE DI ISTORII", DE MITROPOLITUL DOSOFTEI AL MOLDOVEI (II) /

DESIGNATION, SIGNIFICATION, MEANING – APPLYING EUGEN COŞERIU'S THEORETICAL CONCEPTS TO THE STUDY OF TRANSLATION METHODS IN TWO 17th CENTURY CHRONOGRAPHS: „HRONOGRAF DEN ÎNCEPUTUL LUMII" (*HRONOGRAF FROM THE BEGINNING OF THE WORLD)* BY NICOLAE MILESCU SPĂTARUL AND „NOVĂ ADUNARE DI ISTORII" (*NEW COLLECTION OF HISTORIES)* BY METROPOLITAN DOSOFTEI OF MOLDAVIA (PART II)

Mioara DRAGOMIR, Senior Researcher, PhD,
("Alexandru Philippide" Institute of Romanian Philology,
Romanian Academy, Iasi Branch)

mioaradragomir_2006@yahoo.com
https://orcid.org/0009-0003-7102-494X

Received: January 8th, 2026 | Reviewed: January 9th, 2026 | Accepted: January 9th, 2026
UDC 81`255.2 | https://doi.org/10.62413/cqm.2026.13

Abstract

To the text that was published during the first edition of the colloquium we will now add the analysis of the translation technique applied to another extract from the two old Romanian literary texts, the chronographs, translated from Post-Byzantine Greek: "The Chronograph from the Beginning of the World (Hronograf den începutul lumii)", ms. 3517 BAR, translated, according to our argumentation, by the Moldavian scholar Nicolae Milescu Spătarul between 1658-1661, and "The New Collection of Histories", ms. 3456 BAR, translated by Metropolitan Dosoftei of Moldavia. To facilitate the process of following the translation technique, the extract that we selected is divided into a series of sequences that are, each in its turn, confronted with the original Greek texts of the two translations. Also, to point out the similarities or the differences from the original text, we relied on the concepts of 'designation', 'significance' and 'sense' of Eugen Coşeriu's translation theory. We aim at continuing the research in oder to gather the necessary amount of information that will allow us to reach adequate conclusions and make a clear distinction between the Romanian approch to the "Chronograph" and the translation of the "New Collection of Histories (Novă adunare di istorii)".

Keywords: *designation, Eugen Coşeriu's translation approach, old period, old manuscript, sense, significance*

I. 1. Dialectele literare ale limbii române literare vechi (Ivănescu, 1944-1945; Id., 1987, Gheţie, 1975) au ca formă de expresie o seamă de scrieri originale importante dar, în mare parte, s-au format prin traduceri, în primul rând religioase, dar şi din alte registre stilistice. O importanţă aparte o are, cum am spus şi alte dăţi, traducerea cronografelor, specie literară bizantină, ce a pătruns în Ţările Române îndeosebi în secolul al XVII-lea, continuând şi în secolul al XVIII-lea (Mihăescu, 2006). Noi am cercetat de-a lungul timpului, cronograful cel mai amplu al culturii vechi româneşti, *Hronograf den începutul lumii* (ms. 3517 BAR) (notat aici MILESCU), pe care l-am datat (cca 1658-1661) (Dragomir, 2024, I, p. 122) şi am realizat o ediţie critică a acestei scrieri, finalizată recent (Dragomir, 2024 I-V). În această lucrare, dar şi mai înainte (Dragomir, 2017, I), am vorbit şi despre tehnica traducerii textului din greaca postbizantină, de către marele cărturar Nicolae Milescu Spătarul, pe care îl considerăm traducătorul acestui cronograf. Din raţiuni filologice, dar şi pentru cercetarea procesului traducerii în epoca veche, am început (Dragomir 2025) compararea acestui text cu traducerea unui alt cronograf, redat în limba română de o altă mare personalitate a epocii vechi, mitropolitul Dosoftei al Moldovei, care a realizat acest fapt cultural în ultima parte a vieţii sale, în exilul din Polonia. Dosoftei a intitulat cronograful, traducând titlul din greceşte, *Novă adunare di istorii…* (notat aici DOSOFTEI), datat 1686–1693 (Elian, 1967, p. 121). Ni s-a păstrat, ca prin minune, o singură copie a acestei scrieri, din perioada 1731-1732 (Elian, 1967, p. 121).

2. Originalul grecesc care a stat la baza traducerii celor două cronografe româneşti este cronograful preotului cipriot Mattheos Kigalas, *Νέα σύνοψις διαφορῶν ἱστοριῶν ἀρχομένη ἀπό κτίσεως κόσμου...* (Veneţia, 1650). Diferenţa în ce priveşte modalitatea de a traduce, este aceea că Nicolae Milescu Spătarul, în maniera deja cunoscută, a desfăşurat un adevărat laborator de lucru, utilizând în paralel un alt cronograf grecesc din care a completat informaţiile, cel al mitropolitului Dorotheos de Monemvasia, *Βιβλίον ἱστορικὸν περιέχον ἐν συνόψει διαφόρους καὶ ἐξόχους ἱστορίας*..., apoi un text biblic, o *Alexandrie* şi alte scrieri.

Analiza tehnicii de traducere a fiecăruia din cele două cronografe, prezentate în textul cu care am început această serie, este obiectivul principal, pe care îl vom urmări de la un articol la altul, având ca bază diferite texte din aceste scrieri, de tip narativ, descriptiv sau dialog.

În analiză aplicăm teoria traducerii elaborate de Eugen Coşeriu, având la bază cele trei concepte, *desemnare*, *semnificaţie*, *sens* (Coşeriu, 1992–1993).

Păstrăm metodologia de împărţire a textului în microtexte, unităţi minimale care ne permit să urmărim modalitatea traducerii în cele două cronografe (Dragomir, 2025).

II. KIGALAS **(T1)**: Αὐτός ἔκαμε καὶ νεαραῖς πολλαῖς, τὸ νόμιμον τῶν τριῶν βασιλέων [= Acesta a făcut şi legi multe, pravila celor trei împăraţi] [τοη'] (textul din Dorotheos de Monemvasia este la fel, p. 363).

DOSOFTEI **(T1)**: Acesta au făcut neare multe şi pravila a trei împăraţ (f. 279r).

MILESCU **(T1)**: Acesta împărat au făcut cartea ce să chiamă *Neares*, nu numai una, ce multe, ş-au făcut pravila ce să chiamă *Neará* (f. 423v – Dragomir, 2024, IV, p. 285).

Dosoftei nu traduce semnificaţia grecescului νεαραῖς 'legi' (GHIOVANIS), ci îl preia ca pe un neologism. De altfel, în manuscris, cuvântul *neare* este subliniat cu cerneală roşie, iar pe margine este scrisă şi subliniată cu aceeaşi cerneală, forma grecească a acestui cuvânt. Altminteri, acest prim pasaj din Kigalas este tradus exact în cronograful lui Dosoftei. În textul corespondent din cronograful lui Milescu, însă, întâlnim o traducere interpretativă liberă (Dragomir, 2017, I). Milescu vorbeşte despre o carte intitulată *Neares* şi specifică faptul că astfel de cărţi sunt mai multe, ca şi cum această carte i-ar fi fost cunoscută. De asemenea, insistă asupra ideii, spunând că împăratul – este vorba despre Leon cel înţelept, feciorul lui Vasile Macheon – a făcut o pravilă, o carte de legi, numită *Neara*.

KIGALAS **(T2)**: ῞Εξευρε δὲ καὶ τὴν αστρονομίαν καλῶς, καὶ ἔκαμε θαυμαστὰ πράγματα, καὶ πρῶτον ἔκαμε δύο χελῶνας μαρμαρένιαις῞Δοροτηεοσ· ἔκαμε μίαν χελῶνην μαρμαρένιαν, τινὲς λέγουν δύο, καὶ ἐπερπατοῦσαν ὅλην τὴν πόλιν, καὶ ἐφιλοκαλοῦσαν πᾶσαν ὕλην ὅπου εὕρισκεν, καὶ ἔτρωγάν τὴν. Καὶ ἀφοῦ ἤθελαν γεμίση ἔτρεχον καὶ τὰ ἐξερνοῦσαν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ πάλιν ἐγύριζεν, καὶ ποσῶς καμίαν ἀπαστρίαν, δὲν ἄφηναν εἰς τὴν πόλιν῞Δοροτηεοσ· Εὑρίσκονται αἱ χελῶναι αυὐται ἕως τὴν σήμερον εἰς τὸ ἀχούρη τοῦ ἀφεντικόν τῆς Κωνσταντινουπώλεως (p. 363)] [= Ştia bine şi astronomie şi a făcut lucruri minunate şi întâi a făcut două broaşte ţestoase de marmură [Dorotheos: a făcut o broască ţestoasă de marmură, unii spun două] şi se plimbau prin tot oraşul şi strângeau orice material pe care îl găseau şi îl mâncau. Şi când se umpleau, fugeau şi le vărsau în mare şi iar se întoceau şi niciun gunoi nu lăsau în oraş [Dorotheos: Se află, aceste broaşte ţestoase, până astăzi, în grajdul mai-marelui Constantinopolului] [τοη'].

DOSOFTEI **(T2)**: Ştiie bine şi astronomiie, de făce lucruri minunate. Făcut-au doao broaşte cu ţest de marmure, de curăţie tot Ţarigradul de spurcăciuni, pân' să împle. Şi le duce în mare de le borâie, de nu lăsa nemică grozav în Ţarigrad (f. 279r).

MILESCU **(T2)**: Acesta împărat era astronom deplin, cum am *dzâce zveazdovídeţ* (= cititor în stele) şi plin de împodoaba cărţâi elineşti şi de fílosofíe, cât nu era altul lesne ca dânsu. Acesta au făcut lucruri minunate în Ţarígrad, multe, dentru careli vom scrie vreuna, doaă. Făcut-au întâiu doaă broaşte de marmure mari, în chipul broaştelor cu ţăstu. Şi atâta le-au făcut cu dăscălie, ca un meşter de steale ce era, cât îmbla sângure pren Ţarígrad, petutindirea, ca cum ar fi fost nişte lucruri vii, şi mătura tot gunoiul de pre uliţăle Ţarígradului, că-l înghiţâia într-însăle. Şi pe după ce să împlea iële de gunoiu, să ducea de-l vărsa[21] în mari şi iarăş să întorcea, de înghiţâia gunoiu pre unde găsâia şi iarăş să ducea de-l vărsa în mare. Aceasta treabă făcea dzua; iară daca însăra, nu să mai mişca, ca nişte pietri moarte. Iară cât să lumina, iarăşi purcedea şi curăţâia Ţarígradul, de nu lăsa nemic necurat într-însul (f. 423v – Dragomir, 2024, IV, p. 285).

Observăm că în cronograful tradus de mitropolitul Dosoftei, itemii acestui pasaj sunt redaţi întocmai. Diferă foarte puţin raporturile sintactice (῞Εξευρε δὲ καὶ τὴν αστρονομίαν καλῶς, καὶ ἔκαμε θαυμαστὰ πράγματα – de la coordonare prin και – şi, Dosoftei ajunge la o consecutivă: Ştiie bine şi astronomiie, *de* făce lucruri minunate).

În cronograful lui Milescu, traducerea este sensibil diferită şi aduce mai multe informaţii. Dacă Dosoftei traduce pe χελῶνας μαρμαρένιαις prin „broaşte cu ţest de

[21] În acest loc a fost şters şi scris *vărsa*.

marmure", Milescu transmite ceva mai mult şi anume, îl interesează în primul rând faptul că aceste mecanisme erau mari şi, apoi, le prezintă forma de broaşte ţestoase: „doaă broaşte de marmure mari, în chipul broaştelor cu ţăstu".

Milescu dezvoltă cu mult pasajul în care se vorbeşte despre trăsăturile împăratului: Εξευρε δὲ καὶ τὴν αστρονομίαν καλῶς, καὶ ἔκαμε θαυμαστὰ πράγματα, tradus întocmai de Dosoftei. Traducătorul laic insistă asupra calităţilor de cărturar ale împăratului, atât cunoscător de filozofie, de astronomie, de noţiuni inginereşti, calităţi rar întîlnite: „Acesta împărat era astronom deplin, cum am *dzâce zveazdovídeţ* (= cititor în stele) şi plin de împodoaba cărţâi elineşti şi de fílosofíe, cât nu era altul lesne ca dânsu. Acesta au făcut lucruri minunate în Ţarígrad, multe, dentru careli vom scrie vreuna, doaă". Spre deosebire chiar de cronografele greceşti, Milescu insistă asupra mulţimii lucrurilor minunate inventate de împărat, precizând clar că va descrie unul sau două. La nivel lingvistic, el preia neologismul grecesc „εξευρε δὲ καὶ τὴν αστρονομίαν καλῶς", dar nu ca în textul grecesc, aşa cum procedează Dosoftei, ci sub forma numelui de agent masculin „astronom deplin", pe care, resimţindu-l ca puţin cunoscut în epocă, îl glosează printr-un cuvânt calchiat după slavonă, cum „am dzâce zveazdovídeţ". Ceva mai departe, îl traduce prin cuvinte româneşti: „atâta le-au făcut cu dăscălie, ca un meşter de steale ce era".

De asemenea, este foarte grăitor modul în care vede Milescu aceste mecanisme. Dosoftei rămâne foarte aproape de textul grecesc. În *Hronograf*, însă, percepem o anumită atitudine faţă de cele povestite. Cele două mecanisme sub formă de broască ţestoasă îl miră pe traducător prin iscusinţa cu care sunt realizate şi prin funcţiile de care sunt acestea în stare. Ni spune că merg „sângure", fără să fie mânuite de om, de aceea par vii, iar lucrul ne miră şi pe noi, astăzi, pentru că le vedem ca pe nişte mecanisme evoluate, care „îmbla sângure pren Ţarígrad, petutindirea, ca cum ar fi fost nişte lucruri vii". De asemenea, Milescu insistă asupra funcţiei acestor mecanisme, descriind exact procesul pe care îl parcurg, ca şi cum le-ar fi văzut el însuşi şi, din aceeaşi propensie de comunicare vie care se întâlneşte de la un capăt la altul al acestei traduceri, el doreşte să transmită această privelişte şi cititorului (contemporan sau viitor) şi să-l facă să înţeleagă exact cum funcţionează mecanismele, prin precizarea repetitivităţii („iarăş") aceluiaşi proces: „Şi pe după ce să împlea iële de gunoiu, să ducea de-l vărsa în mari şi iarăş să întorcea, de înghiţâia gunoiu pre unde găsâia şi iarăş să ducea de-l vărsa în mare".

Foarte interesante sunt şi observaţiile finale din acest fragment al lui Milescu, inexistente în textul tradus de Dosoftei: „Aceasta treabă făcea dzua; iară daca însăra, nu să mai mişca, ca nişte pietri moarte. Iară cât să lumina, iarăşi purcedea şi curăţâia Ţarígradul, de nu lăsa nemic necurat într-însul". Remarcăm şi comparaţia plastică a broaştelor atunci când, seara, îşi termină treaba şi rămân nemişcate „ca nişte pietri moarte". De unde ştia Milescu că mecanismele munceau odată cu începerea zilei, iar la lăsarea serii se opreau, ca nişte fiinţe vii? Să fi fost imaginaţia sa, prin care îşi explica acest proces? Să fi cunoscut ceva asemănător pe străzile Constantinopolului devenit Ţarigrad, în timpul anilor de şedere în capitala imperiului? Să fi existat o tradiţie orală despre acestea şi, poate, fiind depozitate încă în vreun loc important din oraş, le va fi văzut şi va fi auzit, astfel, şi povestea lor? Cert este că acest fragment este cu mult amplificat faţă de cronografele greceşti şi,

desigur, faţă de textul corespondent din cronograful lui Dosoftei şi este foarte grăitor pentru tehnica în care traducea Milescu, în general.

KIGALAS **(T3)**: Δεὕτερον ἔκαμην ἕναν μάρμαρον πορφὺρον, καὶ ἔβαλε μίαν χεῖρα, καὶ αὐτὴν πορφυρὴν, καὶ τὴν ἐκάλεσε δικαιοκρίτην, καὶ [Dorotheos: διοτὶ ὅταν εἶχε τινὰς διαφωνίαν εἰς ὑπόθεσιν, ἐπῆγηνεν εἰς τὴν χεῖρα ἐκείνην, καὶ [Dorotheos: ἔβαλαν φλουρία καὶ ἐμέτραν εἰς τὴν παλάμην της τόσα φλουρία, καὶ ὡσὰν ἤθελεν σφαλήση, ἀποφάσιζεν ὁ βασιλεὺς νὰ δίδοι τόσα ἐκεῖνος, ὁ ἀγωραστὴς τοῦ πωλητοῦ, [Dorotheos: ἠτον ἡ χείρα κακωμηνή μὲ τέχνην αστρονομικήν καὶ ὡσὰν νὰ ἤθελεν σφαλήση [Dorotheos: ἤ ολίγα, ἤ πολλὰ πλέον δὲν εἶχε ἀντιλογίαν [Dorotheos: μόνον τὰ ἔπερνεν ἀπὸ ἀπὸ τηνˊ παλάμην τῆς χέρας εκείνης καὶ δὲν ἐναντιήτο τὸν ὁρισμὸν τοῦ βασιλέως. Καὶ μίαν ἡμέραν ἐπούλεν ἕνας ἄνθρωπος, ἕνα ἄλογον ἄξιον, καὶ ἐγύρευσεν φλωρία ἑκατὸν [Dorotheos: καὶ περισσότερα, καὶ ἔπειδὴ δὲν ἐσυμφώνησαν μὲ τὸν ἀγωραστὴν [Dorotheos: καὶ δὲν ἐσυμφώνησαν εἰς τὸ παζάρι τους, ἐπῆγαν εἰς τὴν χεῖρα, καὶ ἄρχησεν ὁ ἀγωραστὴς καὶ καθὼς ἐμέτρισεν εἰς τὴν χεῖρα ἕνα φλωρὴ, ἐσφάλησεν καὶ πλέον δὲν εἶχεν λόγον νὰ ἐναντηθῆ ὁ πουλητὴς, μόνον ἐπῆρε τὸ φλωρὴ, καὶ ἔδωκε τὸ ἄλογον, καὶ ἐθαύμασαν οἱ σαρόντες εἰς τόσην ὀλίγην τιμὴν. Καὶ τὴν νύκτα ἐκείνην, ἀπέθανε τὸ ἄλογον ˝Δοροτηεοσ· ἐψόφησε τὸ ἄλογον˝, καὶ τὸ ἔγδηραν, καὶ ἐπώλησεν τὸ δέρμα τοῦ [Dorotheos: ἔπηραν εἰς τὸ τομάρι ἕνα φλουριὸν, καὶ βλέποντες ὁ λαὸς ἐθαύμασαν τὴν το αυτὴν τὴν τέχνην [Dorotheos: καὶ ὡς ἤκουσεν ὁ λαὸς οὕτω, μεγάλως ἐθαύμασαν εἰς τὴν τοιαύτην τὴν τέχνην [τοη'] (p. 363)] [= Al doilea lucru, a făcut o marmură roşie şi a pus o mână, şi aceasta, roşie, şi a numit-o „Drepate" şi [Dorotheos: deoarece] când avea cineva neînţelegere în acea cauză, mergea la acea mână [Dorotheos: punea florini şi] socotea palma ei atâţia florini şi, când greşea, hotărâse împăratul să dea atâţia cumpărătorul vânzătorului [Dorotheos: mâna era făcută cu ştiinţa astronomiei] şi când greşea [Dorotheos: sau mult, sau puţin], nu mai era supărare [Dorotheos: îi lua, numai, din palma acelei mâini şi nu se punea contra hotărârii împăratului]. Şi într-o zi, un om a vândut un cal preţios şi cerea o sută de florini [Dorotheos: şi mai mult] şi, deoarece nu se înţelegea cu cumpărătorul, [Dorotheos: nu se înţelegeau asupra tocmelii, merseră la mână şi începu cumpărătorul şi, cum puse un florin în mână, s-a închis şi vânzătorul nu mai avea ce spune, numai luă florinul şi dădu calul şi se mirară de acel preţ mic. Şi, în acea noapte, muri calul [Dorotheos: crăpă calul] şi îl jupuiră şi îi vândură pielea [Dorotheos: i-au luat pielea] pe un florin şi, văzând lumea, s-a mirat de acest meşteşug [Dorotheos: şi, cum auzi lumea de aceasta, s-a mirat foarte tare de acest meşteşug].

DOSOFTEI **(T3)**: A doa, făcut-au o marmure mohorâtă şi i-au pus o mână de marmure şi o au numit „judecătoare dreaptă." Şi cine să-ndoie la negoţ, merge de număra banii în palmă. Şi cât închide, atâta era preţul. Şi nu mai era pricină, ce-ş lua banii vândzătoriul şi cumpărătoriul lua nigoţ, nefăcând într-alt chip, că era poroncă de la împăratul aşea. Odănăoară să vinde un cal frumos drept 100 de galbini şi, neputând isprăvi, mersără la mână amândoi. Şi, cum începu a pune galbini, să închisă palma // *f. 280r* să închisă palma numai cu un galbăn. S-au mirat toţi ş-au luat neguţitoriul calul şi vândzătoriul galbănul şi să dusără. Şi la noapte muri calul cel bun şi vându piele într-un galbăn, de ş-au luat bani cât au dat. Şi toţi să mira de meşterşug.

MILESCU **(T3)**: Aşijdirea, au mai făcut un stâlpu de marmure roşiu şi dentr-acel stâlpu au fost făcut iarăş o mână de om, tot de marmure roşiu, ieşită afară dentr-acel stâlpu, şi sta cu palma întinsă. Şi-i pusească nume împăratul: „Mâna cea de direptate". Şi cini avea a vinde sau a cumpăra orice lucru den Ţarígrad, nu să mai negoţa, ce mergea şi vândzătoriul, şi cumpărătoriul la mâna acea de direptate. De ce, cumpără- // *f. 424r* toriul punea bani în palma mâinii aceiia, până să închidea. De ce, atâta era preţul; mai mult nu avea nime să mai dzâcă nemic, ori de luat, ori de dat. Şi acea mână era neguţătoari oamenilor şi nu să mai ţânea nime înşelat. Că, pre une negoaţă cerea vândzătorii mai puţân, iară dacă mergea la mână, lua doaă preţuri. Pre altele să negoţa vândzătorii mai scumpu şi, daca mergea la mână, îi era preţul pre giumătate, sau mai puţân, sau mai mult. Că numai până unde-i era preţul şi punea bani, să şi strângea mâna, de să închidea. Deci nu mai avea cine ce mai dzâce, ce mulţămiia toţ împăratului de aceasta.

Iară odată, adusă un om într-o dzî un cal vândzători şi foarte calul bun şi de preţu şi cerea pre acel cal la loc de negoţu o sută de galbeni de aur. Iară un om i-au dat până în cindzăci de galbeni de aur. Şi neputându-să ei negoţa, s-au voit să margă la mâna acea de direptate şi, cât va priimi mâna aceaia, ori mult, ori puţân, să-i dea cumpărătoriul. Şi marsără la mână şi dusără şi calul acolo. Şi începu a pune cumpărătoriul galbeni în mâna cea de direptate. Şi, cum pusă un galbăn de aur în mână, atâta s-au şi închis mâna. Şi i să rupsă preţul numai un galbăn. Şi-l luă vândzătoriul şi nu mai avu ce faci, că aşea era învăţătura de la împăratul. Şi luă cumpărătoriul calul şi-l dusă la otacu-şi. Iară când fu peste noapte, muri calul şi-l beli cumpărătoriul şi-i scoasă piĕlea în târgu şi luă pre dânsă numai un galbăn de aur şi să mirară toţ cum ştiia mâna câtu i-i preţul. Şi mai mult să mira de meşterşugul împăratului, cum o făcusă cu atâta fílosofíe (f. 423v/f. 424r – Dragomir, 2024, IV, pp. 285-286).

Textul tradus de mitropolitul Dosoftei este foarte fidel originalului. Milescu urmează originalul, dar adaugă unele amănunte, din imaginaţie sau din auzite: „Că, pre une negoaţă cerea vândzătorii mai puţân, iară dacă mergea la mână, lua doaă preţuri. Pre altele să negoţa vândzătorii mai scumpu şi, daca mergea la mână, îi era preţul pre giumătate, sau mai puţân, sau mai mult. Că numai până unde-i era preţul şi punea bani, să şi strângea mâna, de să închidea". Pentru a face situaţia descrisă mai credibilă, traducătorul aduce în discuţie preţuri concrete: „şi cerea pre acel cal la loc de negoţu o sută de galbeni de aur. Iară un om i-au dat până în cindzăci de galbeni de aur".

O dată în plus considerăm că este posibil ca Milescu să fi văzut acest obiect preţios, datând din trecutul împăraţilor bizantini, sau, cel puţin, să fi auzit de el în Ţarigrad. Ni se pare relevant şi faptul că Dosoftei traduce literal secvenţa καὶ τὴν ἐκάλεσε δικαιοκρίτην (= şi o numi „judecătoare dreaptă") şi o au numit „judecătoare dreaptă", iar Milescu lărgeşte semnificaţia cuvântului compus δικαιοκρίτην (GHIOVANIS), precum şi semnificatul, referindu-se concret la forma de mână acestui obiect nemaivăzut: „Mâna cea de direptate".

Semnificatul grecesc τέχνην (GHIOVANIS), din partea finală a textului, καὶ βλέποντες ὁ λαὸς ἐθαύμασαν τὴν το αυτὴν τὴν τέχνην [Dorotheos: καὶ ὡς ἤκουσεν

ὁ λαὸς οὕτω, μεγάλως ἐθαύμασαν εἰς τὴν τοιαύτην τὴν τέχνην], este tradus de ambii cărturari prin *meşteşug*, dar Milescu simte nevoia să extindă explicaţia accentuând asupra ideii că ştiinţa împăratului este foarte importantă – „mai mult să mira de meşterşugul împăratului, cum o făcusă cu atâta *fílosofíe*" – şi, datorită acestei ştiinţe, a fost posibil să creeze un astfel de lucru.

KIGALAS **(T4**): Εὑρίσκεται δὲ καὶ αὐτὸ τὸ μάρμαρον καὶ αἱ χελώναις εἰς τὸ ἀχούρη τοῦ ἀφεντὸς.᾽Αμμὴ ἡ χεὶρ λείπη ἡμισὴ μὲ τὴν παλάμην, καὶ μετὰ δάκτυλα [τοη'] [Dorotheos: Εὑρίσκεται δὲ καὶ αὐτὸ τὸ μάρμαρον τὸ πορφυρὸν εἰς τὸ ἀχούρη τοῦ ἀφεντὸς πλην λυπεται μιση χέρα μὲ τηὴ παλάμην καὶ μὲ τὰ δάκτυλα] [= Se găsesc, şi această marmură, şi broaştele ţestoase, în grajdul împăratului. Dar mâna lipseşte jumătate, cu palma şi degetele].

În KIGALAS (**T2**) este inserată din Dorotheos remarca asupra existenţei broaştelor ţestoase, care în acest pasaj se află împreună cu cea a existenţei încă a mâinii judecătoare: Εὑρίσκονται αἱ χελῶναι αυἳται ἕως τὴν σήμερον εἰς τὸ ἀχούρη τοῦ ἀφεντικόν τῆς Κωνσταντινουπώλεως (p. 363)] [= Dorotheos: Se află, aceste broaşte ţestoase, până astăzi, în grajdul mai-marelui Constantinopolului].

DOSOFTEI **(T4**): Esti ş-acmu marmure şi broaştile cele cu ţest, la grajdiul împărătesc, dar palma lipseşti, cu degitile.

MILESCU **(T4**): De ce, ţăsturili broaştelor să află şi până astădz la grajdurile împărăteşti, în curtea împăratului. Şi să află acolo şi mâna aceaia; ce nu-i deplin, ce iĕste numai giumătate de mână, până la cot, iară cotul şi cu palma mânii lipseaşte.

Dosoftei traduce literal acest pasaj sau, cum am numit acest tip de redare a textului în română, traducere neutră (Dragomir, 2017, I). Din traducerea sa, înţelegem că din această mână lipsesc palma şi degetele. Milescu, însă, face precizări pe care nu le conţin cronografele greceşti. Dorind să explice cât mai clar, ia cotul mâinii ca reper şi specifică faptul că partea de la cot în jos şi palma, lipsesc. Milescu observă, logic, că odată cu palma lipsesc şi degetele, de aceea, nu mai face această precizare. Şi în acest caz, cărturarul laic face o serie de precizări care suprind prin raportare la vizual, iar această propensie ne determină să ne punem din nou întrebarea: a văzut el, oare, între obiectele de la curte, aceste vestigii bizantine?

III. Textul analizat din cele două cronografe relevă aceeaşi diferenţiere ca cel din prima serie (Dragomir, 2025), în redarea textului din greaca postbizantină de către cei doi traducători. În vreme ce Nicolae Milescu Spătarul traduce într-o tehnică ce depăşeşte cu mult desemnarea, urmărind redarea sensului şi chiar mai mult decât atât, respectiv o îmbogăţire a celor traduse prin noi semnificaţii, care aduc propriile trăsături de scriere, deci o traducere interpretativă liberă (Dragomir, 2017, I, pp. 40-41), textul tradus de mitropolitul Dosoftei prezintă o redare destul de apropiată a desemnărilor, o traducere neutră simplă sau, cel mult, o traducere neutră complexă (Dragomir, 2017, I, pp. 37-40), de tip literal.

Bibliografie şi sigle

Coşeriu, E. (1992–1993). Competenţa lingvistică. *Anuar de lingvistică şi istorie litarară,* XXXIII, 27–47.

Dorotheos de Momenvasia, *Βιβλίον ἱστορικὸν περιέχον ἐν συνόψει διαφόρους καὶ ἐξόχους ἱστορίας*... (tipărit la Veneţia, 1631); ediţia consultată este din anul 1752.

Dragomir, M. (2017). *Hronograf den începutul lumii (Ms. 3517). Studiu lexicologic* (vol. I: *Descrierea lexicului. Raportare la lexicul din traducerile mitropolitului Dosoftei. Raportare la lexicul epocii*; vol. II: *Aplicarea conceptului de bază psihologică / spirituală în lingvistică şi filologie*). (N. Milescu Spătarul, trad.). Editura Doxologia.

Dragomir, M. (2024). *Hronograf den începutul lumii. O samă de învăţături (ms. 3517 BAR)*, Traducere atribuită lui Nicolae Milescu Spătarul (vol. I: *Notă asupra ediţiei. Studii. Glosar*; vol. II: *Glava 6 – Împărăţiia altui Artaxerxu, Mână lungă. Glava 63, Textul transcris. Note şi comentarii. Facsimile (f. 1r – f. 125v)*; vol. III: *Începătură împăraţiilor elineşti. Glava 64 – Împărăţiia lui Arcadie, feciorul lui Theodosie. Glava 132, Textul transcris. Note şi comentarii. Facsimile (f. 126r – 243v)*; vol. IV: *Împărăţiia lui Theodósie cel micu. Glava 133 – Împărăţâia lui Ioan Ţâmischi şi cu ficiorii Theofanii. Glava 178, Textul transcris. Note şi comentarii. Facsimile (f. 243v – 439r)*; vol. V: *Împărăţâia lui Vasâlie ş-a lui Costantin, ficiorii lui Roman, de al doilea rrându. Glava 179 – pentru priĕtenii, învăţătură, Textul transcris. Note şi comentarii. Facsimile (f. 439v – f. 608v)*. Presa Universitară Clujeană.

Dragomir, M. (2025). *Desemnare, semnificaţie, sens* – aplicarea conceptelor din teoria lui Eugen Coşeriu în studierea manierei de traducere a două cronografe din secolul al XVII-lea: „Hronograf den începutul lumii", de Nicolae Milescu Spătarul şi „Nová adunare di istorii", de mitropolitul Dosoftei al Moldovei (I). In *Proceedings of the „Ist International Scientific Online Colloquium on Translation and Interpreting Studies"*, June 21st, 2025 (pp. 167-174). Centrul editorial al Universităţii de Stat „Alecu Russo" din Bălţi. https://www.usarb.md/laborator_mircea_ionita/proceedings.pdf.

Elian, Al. (1967). *Dosoftei, poet laic*. In *Bizanţul, biserica şi cultura românească. Studii şi articole de istorie* (pp. 117–127). (V. V. Muntean, Ed.). Editura Trinitas.

Gheţie, I. (1975). *Baza dialectală a românei literare*. Editura Academiei.

Ivănescu, G. (1944-1945). Problemele capitale ale vechii române literare. *Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide*, XI–XII, 1–413.

Ivănescu, G. (1980). *Istoria limbii române*. Editura Junimea.

Mihăescu, D. (2006). *Cronografele româneşti*. Editura Academiei.

Dicţionare

DLR = *** (2000). *Dicţionarul limbii române* (tomul XIV, Litera Z). Editura Academiei.

Corpus

GHIOVANIS = Γιοβάνης Χρήστος, *Νέο λεξικό θησαυρός όλης της ελληνικής γλώσσας*, Παγκόσμιος εκδοτικός οργανισμός (f.a.).

KIGALAS = Ματτηεοσ Κιγαλασ. (1650). *Νέα σύνοψις διαφορῶν ἱστοριῶν ἀρχομένη ἀπό κτίσεως κόσμου...* (tipărit la Veneţia).

Ms. 3456 = Manuscrisul rom. nr. 3456 de la Biblioteca Academiei Române, care conţine traducerea *Nová adunare di istorii*...

Ms. 3517 = Manuscrisul rom. nr. 3517 de la Biblioteca Academiei Române, care conţine prototipul copiilor traducerii *Hronograf den începutul lumii* (fără foile de la început).